

Analiza KBN

Nr 9 (124) / 2023

5 czerwca 2023 r.

Niniejsza publikacja ukazuje się na warunkach międzynarodowej licencji publicznej
Creative Commons 4.0 – uznanie autorstwa – na tych samych warunkach – użycie niekomercyjne.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution – NonCommercial – ShareAlike 4.0 International License

Wykorzystanie OSINT do weryfikacji przypadków złamania międzynarodowego prawa humanitarnego podczas wojny w Ukrainie

Oleksandr Manachynski¹

Wprowadzenie

Współcześnie metody pozyskiwania informacji w ramach tzw. „białego wywiadu” ([OSINT](#), *open source intelligence*) stają się coraz bardziej popularne. W erze cyfrowej wiąże się to przede wszystkim z możliwością pozyskania niemal wszystkich istotnych informacji ze źródeł otwartych. W czasie wojny OSINT pozwala na zebranie informacji z terenów, gdzie toczą się aktywne działania wojenne lub z terenów, gdzie dostęp jest ograniczony przez władze okupacyjne. W wypadku ograni-

¹ Student stosunków międzynarodowych, specjalizacja bezpieczeństwo międzynarodowe w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. Obecnie przygotowuje pracę licencjacką pt. *OSINT w wojnie w Ukrainie*. Jest wolontariuszem w think-tanku „[Conflict Intelligence Team](#)” oraz menadżerem projektów w organizacji pozarządowej [Public Diplomacy Platform](#).

czonego dostępu do określonego terytorium, [OSINT](#) staje się często jedynym wiarogodnym źródłem informacji o sytuacji na danym terenie. Wojna w Ukrainie spopularyzowała OSINT i wpłynęła na zwiększenia zaufania do tej metody wywiadowczej. Zarówno osoby prywatne, jak i służby państwowe oraz organizacje międzynarodowe zwiększyły swoje zaangażowanie w dochodzenia prowadzone na podstawie białego wywiadu.

Nakaz aresztowania Władimira Putina i Marii Lwowej-Belowej

W dniu 17 marca 2023 roku Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze (MTK) wydał [nakaz aresztowania](#) prezydenta Federacji Rosyjskiej (FR) Władimira Putina i pełnomocniczki przy prezydencie FR, komisarz do spraw praw dziecka Marii Lwowej-Biełowej. MTK stwierdził, że Putin i Lwowa-Biełowa są odpowiedzialni za przymusowe przesiedlenia ukraińskich dzieci do Federacji Rosyjskiej. W świetle konwencji genewskich oraz Statutu Rzymskiego MTK (art. 8) takie działania uważane są za zbrodnie wojenne.

W wywiadzie dla „[BBC News Russian](#)” z 11 czerwca 2022 roku były prokurator MTK Luis Moreno Ocampo stwierdził, że MTK powinien udowodnić odpowiedzialność indywidualną Władimira Putina w popełnieniu zbrodni wojennych. Zdaniem byłego prokuratora, najbardziej ewidentnym tego przykładem jest przymusowe wysiedlenie ludności.

W katalogu najpoważniejszych zbrodni prawa międzynarodowego humanitarnego została ujęta m.in. zbrodnia agresji. W art. 8bis Statutu Rzymskiego zdefiniowano, że zbrodnia agresji oznacza: planowanie, przygotowanie, inicjowanie lub wykonanie, przez osobę zajmującą pozycję pozwalającą na sprawowanie efektywnej kontroli nad politycznymi lub militarnymi działaniami państwa lub też nimi kierowanie, aktu agresji, który przez swój charakter, wagę lub skalę w sposób oczywisty narusza Kartę Narodów Zjednoczonych. W tej definicji sformułowano karalne formy stadialne agresji i ograniczenie odpowiedzialności do samych przywódców, osób określających kierunki polityki – nie można bowiem dokonać agresji na inne państwo bez uruchamiania całej maszyny państwowej. Odpowiedzialność państwa i jednostki powinny być więc rozpatrywane łącznie, jak się przyjmuje w doktrynie prawa międzynarodowego. Jednak w przypadku rosyjskiego przywódcy z prawnego punktu widzenia pociągnięcie do odpowiedzialności za zbrodnię agresji, czy jakąkolwiek inną, wydaje się niemożliwe. Należy przypomnieć, że MTK może badać zbrodnie popełnione przez strony Statutu Rzymskiego. Ten warunek nie jest spełniony zarówno w przypadku Rosji, jak i Ukrainy. Warto jednak podkreślić, że Ukraina [uznała](#) jurysdykcję MTK w sprawie zbrodni popełnionych na jej terytorium po 20 lutego 2014 r. Niemniej jurysdykcja sądów ukraińskich nie obejmuje Putina, z racji tego, że głowy państw posiadają immunitet w sądach krajowych.

Wykorzystanie OSINT w śledztwie Prokuratury MTK

Od początku pełnoskalowej wojny w Ukrainie, Rosja [kryminalizowała](#) działalność niezależnych międzynarodowych grup śledczych na swoim terenie oraz na terytoriach okupowanych. W takich warunkach często jedynym narzędziem otrzymania informacji z terenów Federacji Rosyjskiej oraz obszarów okupowanych staje się OSINT. Jedną z cech konfliktu ukraińsko-rosyjskiego jest obecność ogromnej ilości danych z otwartych źródeł na temat popełnionych zbrodni wojennych. Są to filmy i zdjęcia wykonane przez świadków cywilnych lub wojskowych, czaty w komunikatorach, oficjalne publikacje rosyjskiego i ukraińskiego wojska w sieciach społecznościowych. Z jednej

strony taka ilość materiału jest korzystna dla śledztwa, ale z drugiej komplikuje sytuację, ponieważ śledczy muszą dodatkowo weryfikować informacje otrzymane poprzez OSINT, a to wymaga dużych nakładów finansowych i odpowiedniego zaplecza eksperckiego.

Współcześnie są już dostępne materiały zdobyte przy pomocy OSINT dotyczące zbrodni wojennych, co dotyczy m.in. wojny w Syrii. Jednak w Syrii większość zdjęć i filmów nie została odpowiednio przetworzona i zarchiwizowana, aby mogły zostać wykorzystane jako dowód w śledztwach MTK. W przypadku Ukrainy postarano się o zniwelowanie tych błędów. „To pierwszy konflikt, który został tak wszechstronnie udokumentowany w otwartych źródłach w sposób, który daje realną możliwość, że staną się one użytecznym dowodem” – stwierdził Wayne Jordash, brytyjski prawnik z 20-letnim doświadczeniem w zakresie międzynarodowych praw człowieka i prawa humanitarnego, w [wywiadzie dla „BBC News Russian”](#). Gromadzeniem danych dotyczących deportacji ukraińskich dzieci do Rosji zajmują się osoby prywatne oraz organizacje międzynarodowe. Wszystkie zainteresowane podmioty często wymieniają się informacjami oraz współpracują w ramach śledztwa międzynarodowego, dzięki czemu współtworzą wieloaspektowy obraz problemu.

OSINT w dochodzeniach prywatnych

W lutym 2023 roku został opublikowany [raport](#) organizacji porządowej „Conflict Observatory” na temat systematycznego rosyjskiego programu reedukacji i adopcji ukraińskich dzieci. W raporcie oskarżono Rosję o stosowanie różnych metod, w tym kampanii propagandowych i dezinformacyjnych, w celu wpływania na umysły ukraińskich dzieci i zwracania się przeciwko ich ukraińskim rodzinom i społecznościom. Według raportu rosyjskie władze siłą usuwają ukraińskie dzieci z domów i umieszczają je w rosyjskich sierocińcach lub w rosyjskich rodzinach. W dokumencie podkreśla się poważne konsekwencje tych działań dla fizycznego i psychicznego samopoczucia dzieci, ich rodzin i społeczności, z których pochodzą. Stwierdzono, że te działania naruszają prawo międzynarodowe i że długoterminowe skutki mogą być katastrofalne dla dzieci, ich rodzin i społeczności. Raport wzywa społeczność międzynarodową do podjęcia działań w celu ochrony ukraińskich dzieci i zapobieżenia dalszym krzywdom. Ponadto podkreślono znaczenie przestrzegania prawa międzynarodowego i standardów praw człowieka oraz potrzebę pociągnięcia do odpowiedzialności osób odpowiedzialnych za ich naruszenie. Zwracano również uwagę na trwający konflikt między Ukrainą a Rosją i wpływ, jaki wywiera on na najślabszych członków społeczeństwa. Raport przypomina o pilnej potrzebie ochrony dzieci na obszarach dotkniętych konfliktami oraz zapewnienia im bezpieczeństwa i dobrego samopoczucia.

Biały wywiad odgrywa kluczową rolę w metodologii śledczej opisanej w powyższym raporcie. Opiera się ona w dużej mierze na rozpoznaniu jawnoźródłowym w celu identyfikacji i weryfikacji informacji o systemie relokacji, obozów, reedukacji i umieszczania dzieci z okupowanych obszarów Ukrainy. Platformy mediów społecznościowych, takie jak *Telegram*, *VK*, *Facebook*, *Twitter* i *Instagram*, zostały wykorzystane do zidentyfikowania placówek, w których przebywały dzieci z Ukrainy. Informacje były uzyskiwane także poprzez badania doniesień prasowych, mediów rosyjskich i ukraińskich, raportów organizacji praw człowieka i oficjalnych komunikatów rządów. Informacje o tych działaniach oraz doświadczeniach dzieci i rodziców były również zbierane, analizowane i weryfikowane przez analityków OSINT. Lokalizacje obozów zostały ustalone przy użyciu

publicznych serwisów z mapami, takich jak *Google Maps*, *Yandex Maps* i *OpenStreetMap*. Weryfikacji lokalizacji dokonano za pomocą metod *Geospatial OSINT*, takich jak porównanie informacji z raportów o obecności dzieci z Ukrainy z materiałami referencyjnymi ze stron internetowych obozów, stron w mediach społecznościowych oraz zdjęć przesłanych przez użytkowników na portalach mapowych. Materiały z otwartych źródeł w języku ukraińskim lub rosyjskim były początkowo tłumaczone przez *Google* lub *DeepL*, a następnie weryfikowane przez eksperta językowego. W całym raporcie *Conflict Observatory* używa ukraińskich nazw miast, miasteczek i wsi zgodnych ze standardem Państwowej Służby Statystycznej Ukrainy. Pisownia nazw miejsc mogła różnić się w języku ukraińskim i rosyjskim, jednak w przypadku, gdy kwestia pisowni wymagała dodatkowego wyjaśnienia, dołączana była uwaga.

Raport organizacji *Conflict Observatory* dotyczący rosyjskiego programu reedukacji i adopcji ukraińskich dzieci podkreśla poważne oskarżenia wobec Rosji oraz konieczność ochrony i wsparcia tych dzieci oraz ich rodzin. OSINT odegrał kluczową rolę w metodologii śledczej, umożliwiając identyfikację, weryfikację i agregację informacji dotyczących systemu relokacji, obozów i reedukacji dzieci. Wykorzystanie platform mediów społecznościowych, analiza źródeł informacji oraz geolokalizacja przyczyniły się do pełniejszego zrozumienia sytuacji i powiązań w kontekście tych przestępczych działań. Ogólnie rzecz biorąc, wykorzystanie OSINT w tej metodyce badawczej pozwoliło na agregację i weryfikację wielu źródeł danych, co z kolei pozwoliło na pełniejsze zrozumienie rosyjskiego modelu deportacji i dalszej reedukacji ukraińskich dzieci.

Śledztwa organizacji międzynarodowych

Międzynarodowa Komisja Śledcza ONZ ds. Ukrainy 15 marca 2023 roku przedłożyła Radzie Praw Człowieka [raport](#), w którym przedstawiono naruszenia międzynarodowego prawa dotyczącego praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego, jakich dopuściły się władze rosyjskie w wielu regionach Ukrainy i Federacji Rosyjskiej.

Raport zwraca uwagę na przymusowe przewozy i deportacje dzieci z Ukrainy do Federacji Rosyjskiej, przy czym wiele z tych transferów nie spełnia wymogów określonych przez międzynarodowe prawo humanitarne. Władze rosyjskie podjęły środki prawne i polityczne dotyczące ukraińskich dzieci przekazywanych do Federacji Rosyjskiej, w tym nadanie obywatelstwa rosyjskiego i umieszczenie dzieci w rodzinach zastępczych, co wydaje się tworzyć ramy, w których niektóre dzieci mogą pozostać na stałe w Federacji Rosyjskiej. Komisja stwierdziła, że zbadane przez nią sytuacje dotyczące przekazywania i deportacji dzieci odpowiednio w Ukrainie i Federacji Rosyjskiej naruszają międzynarodowe prawo humanitarne i stanowią zbrodnię wojenną.

Raport Międzynarodowej Komisji Śledczej ONZ ds. Ukrainy zawiera szereg informacji ze źródeł otwartych, takich jak strony rządowe, doniesienia medialne, komunikaty z sieci społecznościowych. W raporcie wykorzystywana była ukraińska strona rządowa [Dzieci Wojny](#), który powstał jako narzędzie do wyszukiwania dzieci, ratowania ich i uwalniania z miejsc przymusowych przesiedleń lub deportacji. Platforma ta została stworzona przez Ministerstwo Reintegracji wraz z Narodowym Biurem Informacyjnym na zlecenie Kancelarii Prezydenta Ukrainy. Strona wykorzystuje dane otwarte w swojej działalności, o czym [poinformowała](#) na stronie prezydenta Ukrainy Daria Gerasymchuk, pełnomocniczka prezydenta Ukrainy ds. praw dziecka i rehabilitacji dzieci, koordynatorka projektu *Dzieci Wojny*. W raporcie wskazuje się także na wykorzystywanie oświadczeń

i doniesień medialnych w toku działań prawnych i politycznych rosyjskich urzędników w sprawie ukraińskich dzieci przekazywanych do Federacji Rosyjskiej. Jednym z przykładów takich doniesień może być publikacja rzeczniczki praw dziecka Rosji Mariji Lwowej-Bielowej w sieci społecznościowej *Telegram*, w której potwierdziła fakt nabycia obywatelstwa rosyjskiego przez dzieci deportowane z Ukrainy. Wspomniana powyżej publikacja znajduje się w źródłach raportu Komisji ONZ.

Zakończenie

Sytuacja w zakresie praw dziecka na Ukrainie pozostaje niezwykle poważna. Instytucje międzynarodowe, organizacje rządowe i pozarządowe wzywają wszystkie strony konfliktu do przestrzegania praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego, w tym ochrony ludności cywilnej i praw dziecka. Wyżej wymienione podmioty wykorzystują informacje pochodzące z mediów, sieci społecznościowych i innych informacji typu open-source w dokumentowaniu i rozpowszechnianiu informacji o naruszeniach praw dziecka i łamaniu prawa międzynarodowego. Deportacja ukraińskich dzieci na terytorium Federacji Rosyjskiej jest najbardziej ewidentnym i udokumentowanym przypadkiem popełnienia zbrodni wojennej w tej fazie konfliktu. Z tego też względu Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze również zdyktował swoje prace, czego efektem jest nakaz aresztowania prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina.